ПЕРЕКЛАД ФОЛЬКЛОРНОГО ТЕКСТУ

УДК 821.111.09 (71)"19"
Ф.Р.Лайвсей:398.8(=161.2):81'255.4

Рецепція українського пісенно-думового фольклору в Канаді через переклади Флоренс Рендел Лайвсей

Ірина ПИЛИПЧУК

Аспірант кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики
імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: iryna.p@online.ua

У статті простежено особливості рецепції українського пісенно-думового фольклору в Канаді на матеріалі перекладів Ф. Р. Лайвсей і рецензій та відгуків на них в англомовних виданнях. Відзначено деякі особливості індивідуального стилю перекладача. Простежено, як змінилася оцінка проаналізованих збірок перекладів у різночасових відгуках. Авторка зазначає, що доробок Ф. Лайвсей, хоч і містить чимало перекладацьких недоліків, усе ж досі залишається найповнішим англомовним зібранням українського пісенного фольклору, яке значною мірою сприяло поширенню української національної культури на північноамериканському континенті та у світі. Уміщені в обох збірках пісні та думи охоплюють широкий жанровий діапазон і, відповідно, створюють підґрунтя для формування повної картини української народної творчості.

Ключові слова: рецепція, пісенно-думовий фольклор, переклад, рецензія, індивідуальний стиль.

Особливе місце в рецепції української літератури, а також, якщо брати ширше, культури займає переклад фольклорних творів, адже саме вони є унікальним джерелом світоглядних особливостей народу, нації. На глибинну вкоріненість поетичної творчості в національному характері українців неодноразово вказували і українські, і зарубіжні дослідники – ще від Л. де Боплана і Ф. Боденштедта, М. Костомарова й І. Франка аж до теперішніх І. Денисюка, Р. Кирчіва, Я. Гарасима та ін. Один із найавторитетніших учених-гуманітаріїв другої половини XIX ст. М. Драгоманов на підставі ґрунтовних досліджень української фольклорної поетичної спадщини вказував на існування в українців потужної творчої «сили складати чудові пісні, коли тільки вони справді зостаються самими собою» [1: 217]. У діаспорних публікаціях неодноразово виділяють співучість як неодмінну рису українців, яка, незалежно від обставин, передається від покоління до покоління. Історик і перекладач В. Галич у своєму оглядовому виданні «Українці у Сполучених Штатах» спостеріг, що «значною частиною успіху українські пісенні гурти й окремі особистості завдячують успадкованому пісенному дару, досвіду співати народні пісні з дитинства, якості самих пісень і специфіці мови» [15: 128]. Так, фольклор стає візитівкою нації у контексті міжнародного спілкування.

Значну роботу з вивчення місця українського пісенного фольклору у світі вів Г. Нудьга. Він зібрав великий огром матеріалу, на підставі якого можна вивчати особливості рецепції народної словесної творчості в окремих культурах. У цьому контексті дослідник на перше місце виводив самоусвідомлення та самоповагу нації: «Коли сам народ шанує свою пісню, плекає і прагне не допустити її до зане-

паду, то й сусідні народи виявляють до неї повагу й намагаються засвоїти краще, мистецьки довершеніше» [5]. Під час сприйняття української пісні в Канаді відбувався також і зворотний процес, адже саме англомовні переклади, викликавши цілу низку схвальних, а почасти і сповнених подиву рецензій, спонукали іммігрантське суспільство до пожвавлення власної літературної та публіцистичної діяльності, утвердження громадянської позиції, зрештою, до намагань зайняти свою нішу в культурному житті нової батьківщини.

Враховуючи теоретичні міркування, які беруть початок від В. Бенджаміна і, мабуть, найповніше розвинулися в бразильській перекладознавчій школі, про те, що переклад дає оригіналові нове життя, встановлює з ним особливий зв'язок, забезпечує йому виживання, переклади фольклорних творів стають ще одним способом консервації уснословесних жанрів, збереження їх для поколінь, які, народившись у сім'ях іммігрантів, втрачають чуття української мови як рідної, або ж і саму мову.

Завдяки перекладам цільовій аудиторії стає ближчим і зрозумілішим світ ідей, образів, цінностей, притаманний чужому народові як цілісній одиниці, з'являється змога по-новому осмислити деякі універсальні поняття, як-от: родинні стосунки, патріотизм, етичні принципи. У сучасних дослідженнях усю сукупність фольклорних текстів трактують як єдиний функціональний гіперстиль, що його сприймають, розуміють, ідентифікують як рідний усі представники мовно-національної культури безвідносно до територіальної чи діалектної приналежності. Відповідно, варто розглядати переклади уснословесних творів як особливий спосіб рецепції чужого народу з усіма властивими йому своєрідними рисами. З іншого боку, звучання рідної пісні чужою мовою сприяє формуванню самооцінки, усвідомленню себе частиною етносу з багатою культурою, яку варто запозичувати й інтегрувати в інші.

Доречно відзначити засадничу відмінність сприйняття уснословесних творів ув автохтонній та цільовій культурі. Авторський твір, особливо якщо він є гідним зайняти достойне місце у світовій літературі, у перекладі читач почасти сприймає як елемент його власної літератури. Цей факт підтверджує і Л. Венуті на підставі аналізу низки рецензій на перекладні твори, які оглядачі трактують радше як оригінал і саме таким представляють його читачеві, відсуваючи факт іншомовного походження на другий план [28]. Натомість, як свідчать відгуки на збірку «Пісні України», переклад фольклорного тексту з самого початку налаштовує читача на те, що він ознайомлюватиметься із витвором чужої йому культури. Така настанова реципієнта, його «горизонт очікування», отже, спрощує сприйняття у перекладі більшої кількості очужувальних елементів і забезпечує неодмінний зв'язок між текстом і його споживачем, який, відповідно до теорії рецепції Г. Яусса, потрібний для існування літератури [16].

Коли перекладач починає роботу над фольклорним твором, то змушений брати на себе подвійну відповідальність, бо має представити не одного автора, навіть не якийсь літературний напрям, а розкрити етноспецифіку цілої нації, показати всю велегранну спадщину багатьох поколінь, фактично розтлумачити, який саме люд створив такий солідний і в багатьох моментах унікальний ліро-епічний доробок. Під час роботи з авторським текстом перекладач стикається із проблемою відтворення індивідуального стилю, тоді як особливістю фольклорних творів є етностилістика, яка охоплює велику кількість мовно-поетичних особливостей, зумовлених цілою низкою факторів, таких як час, умови та місцевість їх виникнення та побутування. Переклад, у якому враховано всі ці властивості, варто розглядати як «пересотворення», як дію, що «транслює не тільки значення, а й сам знак (звукопис, візуальні образи – усе, що складає іконічність естетичного знака)» [29: 104]. Виділяють два головні напрями аналізу перекладів фольклорних творів: перший орієнтований на розкриття особливостей відтворення семантики оригіналу, а другий – на загальне сприйняття фольклору як знаку, явища, одним із ключових вимірів якого є естетизм.

Функціональний напрям перекладознавчих розвідок передбачає вивчення «тексту перекладу та його рецепції з різних поглядів на макроструктурному або мікроструктурному рівнях, зосереджуючись на різнорідних мовних висловах, літературних кодах, моральних, релігійних та інших позалітературних формулах» [17: 40] Отже, для отримання всеохопної картини сприйняття твору в цільовій культурі потрібно здійснювати не тільки аналіз конкретних текстів, а й брати до уваги вторинні елементи рецепції, тобто рецензії та відгуки, які значною мірою формують думку читача про переклад, а через нього й про оригінал, а також визначають подальше його поширення в цільовому середовищі. Зазначимо, що саме в рецензіях на україномовні видання знаходимо численні переклади українських фольклорних творів. В одній із перших таких розвідок від 1841 р., яка була відгуком на видання народних пісень М. Максимовича 1834 р., польський письменник і дослідник М. Грабовський[1] умістив власний римований переклад двох дум (ще дві – прозою) і чотирьох пісень. До того ж автор рецензії намагався спростувати безпідставно сформований негативний стереотип про українців як неосвічений розбійницький люд і натомість представити їх висококультурною спільнотою, якій належить зайняти гідне місце на карті Європи [21: 226].

Про існування українського усного поетичного слова в англомовному світі дізнавалися практично одночасно з інтенсифікацією видавничої фольклористичної діяльності в Україні. Чимало відомостей про особливості народної пісенної творчості цільовий читач мав змогу отримати з багатьох рецензій на оригінальні видання, а також із етнографічних розвідок, повністю або частково присвячених Україні, які свідчать про їх популяризацію за кордоном. Відтак про неповторність і цінність української народної поезії активно заговорили поза ареалом її побутування, і вона стала, за висловом Г. Нудьги, «найпомітнішим і найбагатшим даром України, покладеним у світову скарбницю» [6: кн. 1: 31].

У дослідженнях романтичного напряму, який був провідним у XIX ст., превалював стереотип мінорної, меланхолійної природи народних пісень. Саме так характеризувала український пісенний фольклор німецько-американська дослідниця, перекладачка та дослідниця Тальві, яка опиралася на власні записи [26: 46]. Подібне враження справили українські пісні і на постійного дописувача британських журналів М. Ґатрі, який довший час працював у Росії і у своїх статтях заторкував насамперед медичну, але, крім того, ще й географічну, історичну, літературознавчу, музикологічну та фольклористичну тематику. Так, у своєму дослідженні «Noctes Rossicae, or Russian Evening Recreations» пісню «Ой під вишнею, під черешнею» він несподівано називає зразком «протяжної малоросійської пісні» [14: 182].

Романтичного підходу дотримувалася також і канадська поетеса та перекладачка Флоренс Рендел Лайвсей. Вона орієнтувалася на відгуки тогочасних дослідників і на власний досвід живого спілкування. Лайвсей наголошувала на природному характері експресії, чуттєвості, легкості сприйняття української народної пісні. В аналітичних розвідках перекладачки «варваризм» народного звучання протиставлено професійному аранжуванню, адже ніяка професійна обробка не може передати оригінальної, інколи дикої, інколи «до болю зворушливої» мелодики.

Одним із чинників поширення народної пісні навіть у найвіддаленіших куточках світу стала еміграція. Невдовзі після завершення її першої хвилі 1916 р. канадське суспільство отримало змогу по-новому поглянути на «людей у кожухах» завдяки «Пісням України» – добірці перекладів українських народних пісень, яка містила також кілька авторських поезій (І. Котляревського, Т. Шевченка, Ю. Федь-

[1] Саме ім'я біля відгуку не було зазначено, але на те, що автором є саме М. Грабовський, небезпідставно вказує Р. Зорівчак.

ковича, С. Воробкевича, С. Руданського) і національний гімн. Посередником між двома культурами стала Ф. Р. Лайвсей, журналістка, поетеса, місцева уродженка, яка під враженням від мелодійності співу няні її дітей вирішила зробити справою свого життя донесення до пересічного громадянина Канади того, про що співають, чим живуть українці, яке в них багате народне мистецтво, спроможне урізноманітнити етнічну мозаїку країни, що стала для них новим домом. Під час роботи перекладачці чимало допоміг емігрант з України, громадський діяч Павло Крат, який і сам долучився до англомовної «канадіани», зокрема перекладами поезії І. Франка «Не пора» та «Слова о полку Ігоревім» (у співпраці з В. Кірконнеллом). Саме він став автором поетичної передмови до цієї збірки, у якій назвав українські пісні «дорогоцінною перлиною у спільній скарбниці людства» [11: 15].

Відразу після появи нью-йоркського видання «Пісень України» в англомовному світі (не тільки в Канаді та США, а й у Великобританії) з'явилося чимало схвальних рецензій на це видання. На жаль, припізнилася сама Україна – першу рецензію І. Кулика було опубліковано в харківському журналі «Червоний шлях» лише через вісім років. Автор статті «Будьмо справедливими до чужинців» у «Canadian Courier» Чарльз Смок окреслив два головні здобутки перекладів Лайвсей. По-перше, це те, що вони «змусили англомовний народ радикально змінити свою думку про українців» і, по-друге, вони не дадуть «нашим сканадіанізованим внукам забути пісні їхніх батьків» [20: 190]. Про те, який розголос знайшли «Пісні України» серед місцевого англомовного населення можна судити з відгуку, опублікованого в постійній колонці «Нотатки читача» газети «Manitoba Free Press», яку впродовж багатьох років вела літературознавець і критик Е. Ф. Паркер під псевдонімом Книжник: «Ми маємо пишатися тим, що чужоземний народ знайшов поміж нас співчутливий голос, який нашою мовою співає пісні їхньої батьківщини» [9: 371]. «London Guardian» умістив статтю, де відзначено, що «подані переклади свідчать про національну літературу рідкісної якості» [20: 189]. Натомість канадський часопис «Український голос» презентує досить докладний, як на той час, аналіз самих перекладів і дає їм загалом позитивну оцінку, адже вони створюють враження «чогось дуже гарного, але не тутешнього – з дуже далекого, заморського краю, де кохання щиріше, а почуття глибші» [20: 189].

Паралельно до роботи над збіркою Ф. Лайвсей багато виступала зі своїми перекладами на вечорах, присвячених українській тематиці, публікувала їх у періодиці. Найчастіше вона зверталася до журналу «Poetry», де нерідко з'являлися і її власні поетичні твори.

У другому виданні доробку Ф. Лайвсей «Спів крізь віки» 1981 р. було зібрано переклади фольклорних творів – пісень і дум, а також драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки та повісті «Закоханий чорт» О. Стороженка. До думового циклу було внесено десять текстів, які разом із автентичними творами охопили билину про Ваську Буслаєва, історичну пісню про Нечая та відомий фальсифікат П. Куліша «Смерть бандуриста». Дума про Марусю Богуславку, переклад якої, незважаючи на деяку ритмічну та композиційну неадекватність, називають одним із найвдаліших, увійшла до обох збірок. До того ж у другій було внесено дрібні орфографічні правки, зокрема, виправлено транслітерацію імені з Marusya на доречніше Marusia. Цю збірку було опубліковано за сприяння дочки перекладачки Дороті Лайвсей, відомої канадської поетеси. Вона зробила доступним доти невідомий архів матері, який містив різнобічні аналітичні міркування, а також досить повно розкривав контекст перекладацької діяльності Ф. Лайвсей: яку мету вона собі ставила, що спонукало її до роботи, яких принципів дотримувалася. Усе це склало досить солідне підґрунтя для з'ясування її творчого методу. Збірку уклала канадська дослідниця Луїза Леб, яка долучила також біографію перекладачки та ґрунтовну розвідку про її творчість.

Друга збірка, хоч і не здобула такого розголосу, як перша, усе ж не залишилася непоміченою. Продуману структуру збірки відзначено в рецензії на збірку, опубліковану того ж року в «Mennonite Mirror». Оглядач віддає належне всім, хто долучився до видання, і самій перекладачці, і її доньці, яка надала всі матеріали, і дослідниці Л. Леб, зусиллями якої книга побачила світ, а також ілюстраторові С. Чернецькому. Зрештою, він робить висновок, що «ці переклади відкривають багатий образний світ українського селянина, краще, ніж будь-яка інша публікація, що мені доводилося досі читати» [22: 21], а, отже визнає, що фольклор є чи не найінформативнішим джерелом пізнання чужої культури. В огляді відзначено істотну роль такого видання для вихідців з України, для яких англомовні переклади народних пісень мали стати, з одного боку, нагадуванням про рідний край, а з другого боку – усвідомленням того, що вони стали частиною канадського багатокультурного середовища. У досить поверховій рецензії Я. Рудницький подав, головно, огляд досліджень «канадіани», наголосив на важливості «Співу крізь віки» в популяризації української культури на північноамериканському континенті, а саму збірку назвав «захопливим матеріалом для читання» [24: 24-25]. Побіжний огляд творчості Ф. Лайвсей та аналітичної роботи Л. Леб знаходимо у відгуку, уміщеному на сторінках «The Ukrainian Weekly» [27: 4]. У ньому перелічено всі відомі переклади Лайвсей, зокрема повість Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся». Натомість в англомовному журналі «Форум», присвяченому українській тематиці того ж 1982 р. запропоновано хоч і недовгий, але різнобічний огляд саме якості перекладів. У цій майже розгромній рецензії проаналізовано істотні хиби перекладу, зазначено «головні проблеми книги, а саме: недбалу коректуру, непослідовний стиль, погану транслітерацію та неналежне знання української мови» [13: 30]. Проте автор водночас визнає, що такі хиби разючі для знавця української мови та культури, але «для неукраїнських читачів недоліки не будуть дуже помітними» [13: 31]. За шістдесят п'ять років, що відділяли обидві збірки, значно змінилося становище українців у Канаді, ставлення до них із боку автохтонного населення, зрештою, їхня самооцінка. Тому зросли вимоги до того, як саме їхню культурну спадщину мають представляти цільовій аудиторії.

Головною метою Ф. Лайвсей було показати, що оці чужинці, які розмовляють невідомою мовою, покірно виконують будь-яку найважчу роботу та навіть становлять потенційну загрозу моральним устоям місцевого суспільства, насправді мають розкішну спадщину народного мистецтва та літератури, яка може збагатити і канадську культуру новими образами, ритмікою та мелодикою. Такий підхід і визначив її перекладацьку ідеологію, яка, згідно з міркуваннями А. Лефевра, є ключовим чинником, що визначає принципи відтворення іншою мовою. На думку бельгійсько-американського дослідника, мовні засади щоразу поступаються ідеологічним [18], тож це, мабуть, і стало причиною того, що переклади Ф. Лайвсей рясніють елементами очуження: транслітераціями та запозиченими образами.

Під час відтворення уснословесних творів Ф. Лайвсей вочевидь постійно доводилося вирішувати дилему: підносити англомовному читачеві якомога більше українського народного колориту в чистому вигляді, максимально вдаючись до очужувальних засобів, чи ознайомлювати його з суттю невідомої досі культури через одомашнення, підшуковуючи аналоги в цільовій мові та культурі. Тому й зустрічаємо в її публікаціях, інколи на одній сторінці, а то й у сусідніх рядках, транслітеровані назви та їх переклад: «*Verkhovina*» і «Highlands»; «honey-horeevka» і «mead and whisky»; «Savoor-Mohyla» і «Savoor grave-hill»; «bushy valley» і «*bairaki*»; «(bright) Room of Welcome» і «*svitlonka*», «Room of Brightness», «sitting room»; «red kitayka» і «kerchief». Вочевидь, тут знову дається взнаки прагнення перекладачки якомога яскравіше представити чужу культуру, донести й оригінальне звучання етнічно маркованої лексики та її значення.

Будь-який переклад – це, за висловом М. Рильського, незмінно співтворчість [7: 227], у якій реалізуються два національні начала. Якщо розглядати перекладацьку стратегію у контексті використання очужувальних та одомашнювальних елементів, то у Лайвсей очевидним є домінування саме першого, що зумовлено, насамперед, настановою самої перекладачки. Її переклади, безумовно, важко назвати такими, що відповідають сучасним стандартам відтворення чужомовного тексту, особливо коли йдеться про фольклорно-поетичний твір як репрезентант цілої культури. Проте не варто недооцінювати його місце, роль і вагу в канадському середовищі. Зважмо хоча б на те, що «Пісні України» неодноразово (востаннє 2010 р.) перевидавали як цінне і, порівняно з іншими, досить повне джерело фольклорної інформації.

Аналізовані переклади з їхнім специфічним набором методів відтворення, мабуть, не стали для цільового читача чимось разюче новим у сприйнятті української народної творчості, адже наполовину транслітеровані формули «mead and whisky», «honey-horeevka» як еквівалент до «мед-горілка» знаходимо й у перекладах казок Р. Бейна «beer and mead», «wine and mead» [10].

Форенізуючі елементи, зрештою, виявляються характерною ознакою стилю самої перекладачки. Натомість у її коментарях і розвідках спостерігаємо тенденцію до віднайдення контактних елементів в обох мовах і фольклорних системах. Так, для прикладу, Ф. Лайвсей ставить постать Довбуша в один ряд із Гаркушею та Кармалюком і порівнює їх із близьким англомовному читачеві образом Робіна Гуда; соціальне тло балади Пан Каньовський (у термінології перекладачки «пісні феодалізму») набуває особливої виразності завдяки проведенню паралелі між польськими панами і набагато відомішими у світі турками, які мали свої гареми. Важливість таких зауваг годі переоцінити, адже згідно з теорією деконструкції Ж. Дериди коментарі про переклад є перекладом перекладу, що забезпечує дворівневу рецепцію оригінального твору.

Лайвсей мала добрий музичний слух, тому намагалася всіма можливими засобами зберегти мелодійність українських народних пісень. Вона усвідомлювала вагомість цієї складової пісні, адже саме мелодія справляє перше враження на слухача, а вже потім на тлі звукописної картини вимальовується образ словесний. Відповідно у коментарях до перекладів Ф. Лайвсей знаходимо і музикологічні зауваги. Нехай і непослідовно, але перекладачка намагається висвітлити всю доступну їй інформацію. Зокрема, у коментарях до пісні «On the Greenwood Hill» знаходимо й вказівку на композитора, «якогось українського монаха» [12: 150], а коли англомовний читач знайомиться з популярною в Україні піснею «Пливе човен», то довідується про М. Лисенка. Попри віддаленість англомовної та україномовної уснословесної традиції Ф. Лайвсей усе ж відшукувала ритмомелодійні аналоги і наголошувала на їхньому існуванні, відповідно вплітаючи чужу «нитку» в цільову культурну канву, спрощуючи сприйняття цільового читача завдяки активованим слуховим асоціаціям: «І шумить, і гуде» – мелодія подібна до «The Little Brown Jug» [25: 113], «On the Greenwood Hill» – мелодія, адаптована в «Sweet Genevieve» [12: 150].

Якщо продовжити ідею В. Бенджаміна про те, що хороший переклад виражає «ключові взаємовідносини між мовами» [8: 17], то можна припустити, що переклад усного народного твору встановлює певні зв'язки між фольклорними системами двох народів, дає змогу виявити спільні риси, які можуть бути зумовлені і спільністю походження, і наслідком аналогічного становлення національних концептуальних систем. Варто також відзначити наскрізне вживання в обох збірках лексики, притаманної англійським і шотландським баладам (які складають ядро англомовного пісенного фольклору і є своєрідним еквівалентом української народної пісні, хоч і з відчутно іншим прагматично-функціональним навантаженням): «tarry» – «баритися», «steed» – «кінь, коник» (пор. у перекладах дум Андру-

сишена та Кірконелла і пісень Борроу – поетичне, піднесене «courser» зовсім не вписується в народну стилістику), звертання «mother dear» – «люба матусю», епітет «cherry cheeks» – символ вишні в українському фольклорі [2: 85–86].

З того, які саме твори було внесено до збірок Лайвсей, зрозуміло, що перекладачка намагалася показати якомога ширший діапазон пісень і щодо сюжету, мелодики, жанрової приналежності, і щодо функціональної зорієнтованості. Важливим є те, що вона подавала матеріал системно, групуючи його тематично та жанрово. Інколи такі об'єднання ставали надмірними, наприклад, переклад «Frolic Song» насправді виявився в'язанкою фрагментів різних пісень. Український текст, імовірно, було взято з усного джерела, на що вказує і дещо незрозуміла вступна частина про «гарненьку Настю з сяючими очима, яка жартує з незграбним партнером у танці» [12: 135]. Загалом Ф. Лайвсей часто орієнтувалася на усні джерела, наприклад, у «Піснях України» знаходимо такий коментар: «Вступну частину цього варіанта наспівала мені селянка, тоді як молода русинка, брат якої сам воював, казала, що часто чула, як він співав такими словами» [25: 102].

Центральне місце в українській пісенній традиції Ф. Лайвсей відводила коломийковому розміру, адже контактувала головно з вихідцями із Західної України, тому і надавала цим пісням особливого значення, хоч її транслітерований відповідник «kolomeyka» і хибує на звукову адекватність. Найбільше коломийок зібрано у «Співі крізь віки», і в їх перекладах видно спроби поетеси зберегти ритмічний пісенний характер першотвору:

Ой піду я межи гори, межи тії бойки,
Там музика дрібно грає, скачуть полегойки.

Oi, I'll go in the mountains to the Land of the Boyki,
Joy there to hear gay music, light-tripping dancers see [12: 135].

На жаль, Лайвсей забракло того інтуїтивізму, на вагомості якого наголошувала В. Річ, під час відтворення слів, а також музики та форми поезії, зокрема рим і звукопису, адже ці «орнаменти» є частиною внутрішньої структури поетичного твору, які відіграють вирішальну роль у створенні ефекту на читача [23: 41]. Попри досить адекватний переклад, і на рівні семантики, і навіть образності («скачуть полегойки» – «light-tripping dancers»), важко не зауважити істотних ритмомелодійних втрат. Характерною властивістю коломийки як первісно танцювального жанру є розміреність, до того ж обов'язковою рисою є римування. У перекладі саме ці особливості втрачено. Варто відзначити, що прискіпливий перекладач і перекладознавець Г. Кочур, який мав досконале чуття поетичного слова, спостерігав, що ритміка вірша є «складовою частиною поняття національної своєрідності, тому що ритміка, система версифікації не тільки пов'язана з традицією відповідної літератури, але й витікає з особливостей мови цієї літератури» [3: 122]. З іншого боку, сама структура коломийки не є зовсім чужорідною для мешканця англомовного світу, адже В. Річ простежила її подібність до англійських і шотландських балад [23: 49].

Характерною рисою перекладів Ф. Лайвсей є те, що вона надто часто вдається до алітерації (інколи неадекватної, що можна пояснити її орієнтацією на усні джерела) навіть для відтворення культурно немаркованих слів: «мила – mila/mela» [25: 133], «*Naidorozcha Devchina* – dearest girl» [25: 140], «*Widra* – pails» [25: 123], «posah – dowry» [12: 158], «vishnya-orchard» [12: 165]. Цей спосіб став для перекладачки головним під час відтворення реалій, які в уснословесних творах є наскрізним елементом, проте дотримувалася вона його аж ніяк не послідовно: «hetman», але «centurion»; «belt», але «topir»; «kalina», але «cranberry»; «barwēnok»/«barvinok» і «vasylki», але «periwinkle». Така різнорідність спричинилася до втрати інтертек-

стуальності у перекладі, що своєю чергою негативно вплинуло на формування цілісної рецепції сукупності фольклорних творів як єдиної світоглядно вкоріненої системи.

Окреме місце в етнопоетиці українських народних пісень займають символи як виразник унікального способу психологізації дійсності, що, згідно з міркуваннями К. Леві-Стросса, є конститутивним елементом культури [19: 16]. Вдаючись до термінології одного з перших дослідників і збирачів українських пісень М. Максимовича, ці «емблеми – окремі стани духу, які мимохіть нагадують йому його самого, і він виражається ними немовби тому, що не може інакше» [4: XVII]. Звідси особлива увага перекладача до таких семантично глибоких і стилістично наснажених одиниць оригіналу. Ф. Лайвсей почасти наголошує на їхній специфіці у коментарях, навіть намагається згрупувати їх на основі функціональних характеристик. Так, вона розрізняє повноцінні символи та контекстуальні, тобто певну лексику, яка сприймається у символічному значенні лише за деяких обставин: «Ці вищезгадані відьомські рослини, що постають у піснях, можливо, несправжні символи, але їх подано тут з огляду на їх символічну асоційованість» [12: 166]. Утім чимало символів залишаються нерозкритими: «I am no grass-blade» [12: 160] – «билина» (за М. Костомаровим символ самотності, сирітства, бідності [2: 72]), «the young couple stand on a long linen towel» [12: 160] – «рушник» (символ долі).

Для відтворення символів канадська перекладачка користується головно транскрипцією, навіть якщо в англійській мові такий відповідник існує, через відсутність аналогічного символічного значення: «husonky», «zazula», «zazulenchka», «dub-tree». У весільному циклі другої збірки перекладів знаходимо поруч транслітеровані та власне перекладні варіанти: «kalina – cranberry/guelderrose», «barvinok – periwinkle», «braid – kosa», «wild thyme – materynka», «topolia – the poplar», «*Povna rozha* – the mallow».

У тлумаченні символів потрібно з особливою увагою ставитися до всіх деталей, щоб не втрапити у пастку до фальшивих друзів перекладача, як це сталося з Лайвсей. Унаслідок подібності звучання назв українських і назв, поширених у цільовій культурі, чародійне зілля «розмай» стало популярною приправою «розмарином», лікарська рослина «дрок» – міфологізованим зіллям «мандрагорою». Рута як «символ дівоцтва і строгості моралі» [2: 62] у Ф. Лайвсей стає чаклунським засобом [12: 165], адже вона спирається на невластивий слов'янському світові міф про василіска (кокатрікса) та горностая, який бере силу з листя рути. Зрештою, у перекладі реалізується конфлікт між міжнародним міфологічним і унікально етнічним значенням, внаслідок чого у цільового читача виникає хибне уявлення про світоглядні засади українців. Попри зазначені нюанси, для англомовного читача особливо друга збірка «Спів крізь віки» є цінним джерелом фольклорної та етнологічної інформації про українську культуру.

Доробок Ф. Лайвсей, хоч і містить чимало перекладацьких недоліків, усе ж досі залишається найповнішим англомовним зібранням українського пісенного фольклору, яке значною мірою сприяло поширенню української культури на північноамериканському континенті та у світі. Уміщені в обох збірках пісні та думи охоплюють широкий жанровий діапазон і, відповідно, створюють підґрунтя для формування досить повної картини народної творчості. Перевагою другої збірки є народознавчі розвідки перекладачки, які водночас слугують додатковим матеріалом для глибшого розуміння англомовних текстів.

Характерною рисою перекладацької стратегії Лайвсей є використання великої кількості транслітерацій, подекуди неадекватних, адже вона нерідко спиралася на усні джерела. На жаль, у багатьох випадках не збережено ритмомелодійної канви фольклорних творів, що істотно обмежує пізнання їхньої національної своєрідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Драгоманов М.* Нові українські пісні про громадські справи 1764–1880. – Львів: Літопис, 2007.
2. *Костомаров М.* Слов'янська міфологія. – Київ: Либідь, 1994. – 384 с.
3. *Кочур Г.* Стихотворный размер и перевод // Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Упоряд. А. Кочур, М. Кочур; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К.: Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 122–126.
4. *Максимович М.* Малороссийские песни. – Москва, 1827.
5. *Нудьга Г.* У колі світової культури. – Львів, 2006. – 438 с.
6. *Нудьга Г.* Українська дума і пісня в світі. – Львів, 1997.
7. *Рильський М.* Зібр. творів: У 20 т. – К.: Наук. думка, 1986–1987. – Т. 16.
8. *Benjamin W.* The task of the translator // Translation Studies Reader / Ed. by L. Venuti. – London and New York: Routledge, 1969.
9. Canadian Poets / Ed. by J. W. Garvin. – Toronto: McClelland, Goodchild & Stewart Publishers, 1916.
10. Cossack fairy tales and folk-tales / Select., ed. & transl. by R. N. Bain. – London: Lawrence & Bullen, 1894. – 356 p.
11. *Crath P.* Songs of Ukraina // Songs of Ukraina with Ruthenian Poems. – London, Paris & Toronto: J. M. Dent & Sons Limited; New York: E. P. Dutton & Co., 1916.
12. Down Singing Centuries. Folk Literature of the Ukraine / Tr. by F. R. Livesay, comp. and ed. by L. Loeb. – Winnipeg: Hyperion Press Limited, 1981.
13. Down Singing Centuries: Folk literature of the Ukraine // Forum. – Fall 1982. – No. 52.
14. *Guthrie M.* Dissertations sur les antiquités de Russie. – Saint Petersbourg, 1795.
15. *Halich W.* Ukrainians in the United States. The American immigration collection. Series II. – New York: Arno Press, 1970. – 174 p.
16. *Jauss H. R.* Toward an Aesthetic of Reception. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 232 p.
17. *Lambert J.* Functional Approaches to Culture and Translation: Selected papers. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006.
18. *Lefevere A.* Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Frame. – London and New York: Routledge, 1992. – 185 p.
19. *Lévi-Straus C.* Introduction to the Work of Marcel Mauss. – Routledge & Kegan Paul, London, 1987.
20. *Loeb L.* Florence Randal Livesay // Down Singing Centuries.
21. Piesni Ukrainskie, wydane przez P. Maxymowicza, w Moskwie, 1834 (Songs of Ukraine, published by Maxymowicz, at Moscow, 1834) // Foreign Quarterly Review, Oct. 1840 – Jan. 1841.
22. *Reimer A.* Common heritage in Ukrainian book // Mennonite Mirror. – Dec. 1981.
23. *Rich V.* «Song out of Darkness»: revisited… // «Од слова путь верстаючи й до слова…»: Збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 1012 с.
24. *Rudnyckyj J. B.* Honouring a pioneer Ukrainian-English translator in Canada. «Folk literature of Ukraine» translated by F. Randal-Livesay (Winnipeg, 1981) // Жіночий світ. – Бер. 1982. – Ч. 3.
25. Songs of Ukraina // Songs of Ukraina with Ruthenian Poems. – London, Paris & Toronto: J. M. Dent & Sons Limited; New York: E. P. Dutton & Co., 1916.
26. *Talvj.* Historical view of the languages and literature of the slavic nations. – New-York, George Putnam, 1850.
27. The late Florence Livesay's Ukrainian translations published // The Ukrainian Weekly. – Aug. 22, 1982, – No. 34.
28. The Translator's Invisibility: A History of Translation. – London and New York, Routledge, 1995. – 353 p.
29. *Vieira E. R. P.* Liberating Calibans. Readings of Antropofagia and Haroldo de Campos' Poetics of Transcreation. // Post-Colonial Translation: Theory and Practice / Ed. by S. Bassnett, H. Trivedi. – Routledge, 2002.

Reception of the Ukrainian Songs and Dumy in Canada through Translations by F. R. Livesay

Iryna PYLYPCHUK

The article highlights specific features of reception of Ukrainian folk songs and dumy in Canada on the material of F. R. Livesay's translations and corresponding reviews in the Anglophone periodicals. Unique individual style of the translator is remarked. It is also traced how the appraisal of the analyzed collections of translations varied in reviews of different periods. The author indicates that in spite of numerous translation faults, F. Livesay's heritage still remains the fullest Anglophone collection of Ukrainian singing folklore, which essentially facilitated dissemination of the national culture on the North American continent and in the world. Songs and dumy included in the collections cover a broad genre range and correspondingly make it possible to shape a rather complete picture of Ukrainian folklore.

Key words: reception, folk songs, dumy, translation, review, individual style.

Рецепция украинского песенно-думового фольклора в Канаде через переводы Флорэнс Рэндел Лайвсей

Ирина ПЫЛЫПЧУК

В статье прослежены особенности рецепции украинского песенно-думового фольклора в Канаде на материале переводов Ф. Р. Лайвсей, а также рецензий и отзывов на них в англоязычных изданиях. Отмечены некоторые особенности индивидуального стиля переводчика. Прослежено, как изменилась оценка проанализированных сборников переводов в разновременных отзывах. Автор отмечает, что наследие Ф. Лайвсей, хотя и содержит немало переводческих недостатков, все же до сих пор остается самым полным англоязычным собранием украинского песенного фольклора, которое во многом способствовало распространению национальной культуры на североамериканском континенте и в мире. Помещенные в обоих сборниках песни и думы представляют различные жанры и, соответственно, создают почву для формирования достаточно полной картины украинского народного творчества.

Ключевые слова: рецепция, песенно-думовой фольклор, перевод, рецензия, индивидуальный стиль.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2011
Прийнята до друку 18.05.2011

Нові книги

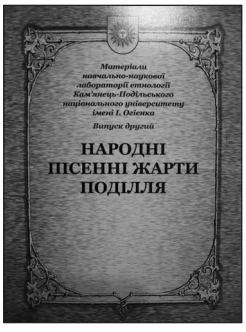

Матеріали навчально-наукової лабораторії етнології Камянець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Вип. 2. Народні пісенні жарти з Поділля / Упор. Т. І. Колотило, Н. Д. Коваленко, В. В. Щегельський. – Камянець-Подільський: ПП «Буйницький», 2011. – 300 с.

У збірнику опубліковано фольклорні тексти народних жартівливих пісень, які записано здебільшого на Поділлі з живого їхнього побутування. Оприлюднено такий досі замовчуваний пісенний масив творів, як пісні про колгоспне життя та інші новотвори сьогодення. Тексти систематизовано у групи: «Ой горівко біла-біла», «Залицяння. Передсімейні стосунки», «Весільні», «Сімейні. Родинні. Сусідські взаємини», «Продаж чоловіка», «Дід та баба», «Кум та кума», «Іменні», «Колгоспні», «Частівки», «Етнічні», «Локальні, скоромовкові. Авторський твір». Усі пісенні жартівливі наспіви подолян наповнені привабливою вибагливістю людських уподобань, мрійливістю, місцевою дотепністю, у них відображено побутові ознаки поселян цього етнографічного регіону та особливості їхнього мовлення.